

ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવણ

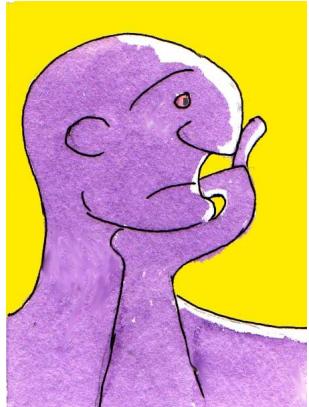
નવેમ્બર ૨૦૦૯

૧૪

1

દ્રિક ઓર ટ્રીટ
પર્સિસ કોમિસેરીઆટ

અમે તો પોપટ રાજારામના હો જી!
કિશોર રાવણ

કહો

રાજેન્દ્ર શુક્રલ

(સાભાર 'ગાલ ગીરનાર' માંથી)

આમ અડદી નહિ વાત આખી કહો
સાંભળી તો સુણી દેખી પાખી કહો

ગાંઠ લીડી ગળે ઓર આવો નીકટ
આ પરાયાપણું દૂર નાખી કહો

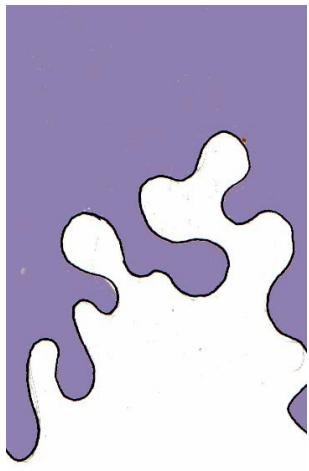
આમ અમણું હસી ગોપવો ના કશું
ગુપત જો હોય તો દ્વાર વાખી કહો

ઓડકારે અધઘભોગ આરોગણું
શબદ જે કહો ચાખી ચાખી કહો

દાદરો અટપટો સાતમા માળનો
હાથ સાહિ સહજ દીપ દાખી કહો

રંગ નવરંગ તો નીતરે નેષણી
આખરી ચીજ કંઈક ખાખી કહો

ખૂટણું કંઈ નથી આ ગાલમાં હવે
બસ પહેલાં જરા એક સાખી કહો

પ્રેમ

વિરાફ કાપડિયા

પ્રેમ એટલે રાત ને દિવસનું
દિવસ ને રાતનું
રાત-દિવસનું ભળી જવું.
દીર્ઘ દૈવી કવિતાનું દુનિયામાં ભળી જવું.

પ્રેમ એટલે સામે જે હોય તે હોય નહીં,
હોય નહીં સામે તે હોય.,
પ્રેમ એટલે જાહુઈ ફાનસની જ્યોતમાં
છેલ્લી એક સળગેલી દીવાસળી.

પ્રેમ એટલે વડલાની શીમળાની પીપળાની છાંય,

	<p>પગેથી ચાલીને ત્યાં જવાનું, ફરફરતું કોરું પારદશક ખમીસ, ઘસેલી બે બાંય, ગજવામાં હદ્દય, ગળેથી પ્રવેશવાનું.</p> <p>પ્રેમ એટલે પતંગિયાની પીઠ પર થઈને અસવાર અવશ ઊરી ગયું તરણું, કોઈ કરાણ નહિ, કોઈ પણ વારણ નહિ, ધાર ધાર વહી રહ્યું જરણું.</p> <p>પ્રેમ એટલે ચક્કચક્કતો ઘાતુનો દરવાજો, દરવાજે વાડીમાં પ્રવેશ, વાડીનો ઝણછણતો કૂવો, કૂવાની પાળી પર શ્રીફલ ને દીવો.</p>
--	--

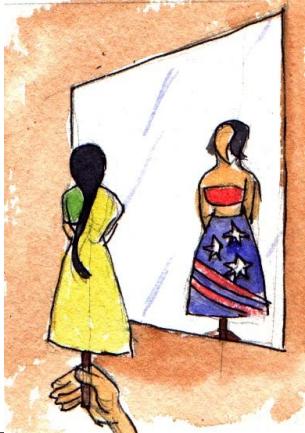
	<p>ફળિયું</p> <p>જતુ ઠકર</p> <p>ઉગવે પગલે રોકે ફળિયું વાતવાતમાં ટોકે ફળિયું</p> <p>લીમધાની નિરાંત ઓઢીને આજ ચદ્દયું છે જોકે ફળિયું</p> <p>ભીતોની અફવાઓ સાંભળી પાદર બેસી ઓકે ફળિયું</p> <p>યાદ કરી કુંવારા પગલાં રોતું પોકે પોકે ફળિયું</p> <p>ઓસરીને એવું લાગે કે હાથવેંતમાં મોકે ફળિયું</p> <p>શેરીનો પગરવ સાંભળતાં અમથું અમથું ભોકે ફળિયું</p> <p>સાંકળથી તેલી ખખડાવે ખાલીપાને ઠોકે ફળિયું</p> <p>આંજ આંજે ઉજાગરાઓ રોજ સવારે ચોકે ફળિયું</p> <p>રાતની કાળી કામળી ઓઢી સૂતું કોના શોકે ફળિયું</p> <p>રાતરાકીની સાથે મહેંકયું વાયું એવું કોકે ફળિયું</p>
--	--

	<p>ફળિયે વિસ્તામો કરતા હો તો ફરી વળગારો હોકે ફળિયું</p>
--	---

	<p>એક ઈચ્છા ચંદન સંપટ</p> <p>આસમાનને આંબવાની આશા લઈ બેઠો છું ઉડવાની અપેક્ષા લઈ બેઠો છું...</p> <p>વરસે વરસાદ તો પલળી જવાય જાં જવાના નીરમાં લિંજાઈ જવાની આશા લઈ બેઠો છું</p> <p>દેખાતો નથી ચહેરો મને મારો આયનામાં ચહેરા મારાની જગાએ એમના ચહેરાની પ્રતિક્ષા રાખી બેઠો છું</p> <p>ખબર નહોતી કે મન્જિલ ક્યાં છે મારી થાકી જવા છતાય ચાલવાની પ્રક્રિયા આદરી બેઠો છું</p> <p>તોડવા જતાં વાગી જરો કંટક તોયે ગુલાબ, તને પામવાની મહેચ્છા રાખી બેઠો છું</p>
--	--

	<p>વિસ અને ઘેટ અદમ ટંકારવી</p> <p>નાની અમસ્તી વાતમાં અપસેટ થઈ ગઈ હમણાં સુધી જે વિસ હતી તે ઘેટ થઈ ગઈ</p> <p>અરવીંદને યુ.એસ.નો વીજા મળી ગયો ખાઈની ટોપી પછી હ૱ટ થઈ ગઈ</p> <p>ગુજરાતમાં હતી આ ગજલ ગોળપાપડી ઇંગલેન્ડમાં આવી અને ચોક્કેટ થઈ ગઈ</p>
--	--

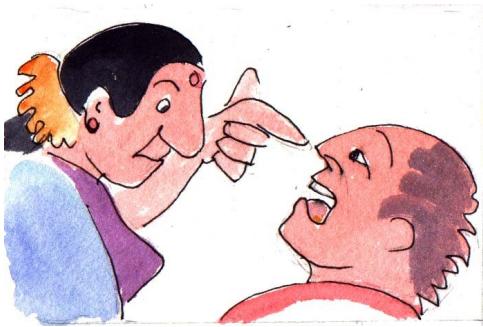

ફૂતરો આ કુલફટાક તે ડૉગી બની ગયો
બિલ્ખી બની ઠનીને હવે કંટ થઈ ગઈ

હા, સ્વીટ નથીજુ જેમ તું બોલી ગયો 'અદમ'
ગુજરાતી કવિતા જાણે કે વિદ્યોંટ થઈ ગઈ

Publisher: Avaz Prakashan

Price: Rs 100 Pound 3

મુક્કાંડી 'સુઝી મનુભરી'

૧
જે છલંગો મારીને રમતો કબજી ભાયડો
ગામ શ્રૂઆવે, હતો એવો ઘમંડી ભાયડો
દેશ બદલાતાં જૂઓ નકશો બદલાઈ ગયો
બાયડી થઈ ગઈ ભમરડો ને ભમરડી ભાયડો.

૨
છોકરાંના છોકરાંનો હું દાદો થઈ ગયો
જે હતો સુટ-સાટમાં તે આજે સાદો થઈ ગયો
સાગે તાજે જે હતો તે આજે માંદો થઈ ગયો
જેનો દાદો હું હતો તે મારો દાદો થઈ ગયો.

૩
પાઉંડની કદી તો કદી ડોલરની વાત છે
આ પોયરાની નીત નવી મૉટરની વાત છે.
ધર અમારું આખું અહીં લેલાય ગયું ને,
તારી તો હજુ ભેસ ને ખેતરની વાત છે.

('ગુજ lish' માંથી આટિલ મન્સૂરીના સૌજન્યથી)

બારણાંની આડશા નંદિતા ઠકોર

(‘કણોની સફર’માંથી નંદિતાના સૌજન્યથી)

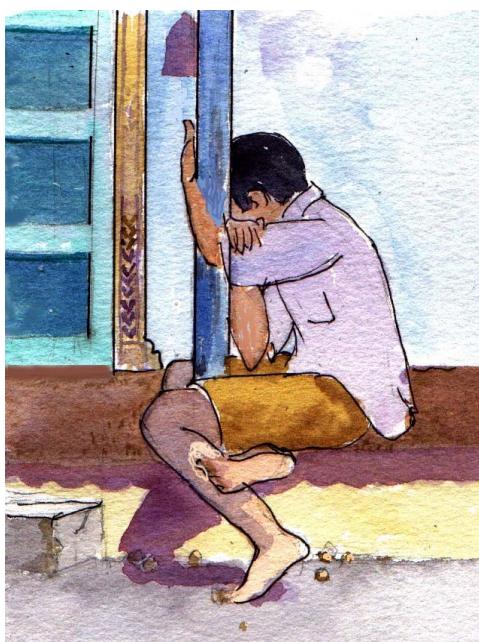
આકાશ આખું ભાળું ખુલ્લી હથેલીમાં
અંધારું રોજ ભાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

ખરબચડી છે સપાટી રેખાઓ વાંકી ચૂકી
જવતરને ક્યાંથી વાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

અંગળીઓ જાણે કે બારીબારણાં છે
અંગૂઠે વાસ્યું તાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

નિશાન શુભ ને સારું જથોતિશી કહે છે
દેખાય જે કાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

ધબકાર થઈને વહેતા કાંઈ જે સતત
હું કેટલાં સંભાળું? ખુલ્લી હથેલીમાં.

આવજો મુકેશ જોખી

ધર છોડતાં પહેલાં જરા હું
ઓસરીના થાંબલે માથું મૂકીને રોઈ લઉ
જે ભીત પર શૈશવ તણા
કક્કા-પલાખાંઓ લખા એ ભીતને હું ઘોઈ લઉ...
ધર ...

માળિયે ફરતી નજરને હાથ લાગે,
સ્ફેર તૂટેલો દરો ને એક પીઠું સાવ નાનું
યાદની જોળી ભરાતી જાય ને
ચીતરાય હૈયે દર્દનું એકાદ પાનું
માળિયાના જે ખૂઝે સંતાઈ જતાં
એ ખૂઝામાં જાતને હું ઘોઈ લઉ... ધર ...

જે જરૂખામાં રૂપાળી સાંજ મળવા આવતી
લઈ રંગની બે વાત ભોળી
કેટલાં શમણાં થયાં ઊજળાં વરસતી ચાંદનીનાં
ઘોઘની માંહે જબોળી
એક પારેવું હજુય કચાંક
બેહું હોય તોય લાવ થોહું મોહી લઉ... ધર ...

આંગણાને 'આવજો' કહેતી પણ
તો ઘર મને બાળી પડે, કૂસકે ચઢે
પગરવોને સંઘરી બેઠેલ શેરી
આંખ લૂછે, એક હૈયું કોતરે સ્મરણો વડે
છેક શેરીને વટાવી નીકળું તોય થતું
કે લાવને પાછું ફરીને જોઈ લઉં... ઘર ...

(‘કાગળને પ્રથમ તિલક’માંથી સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી)

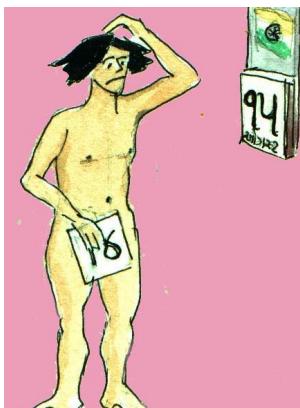
શીદને સંદેશા જ્યોતિ ગાંધી

ગોકુળથી મથુરા ક્યાં છેઠું છે, શ્યામ?
તો ય સંદેશા રોજ શીદ આવતા?
જલતી આ દીવરીને રીચતા રે હાય
મને લોળીને મીઠું ભરમાવતા... સંદેશા રોજ

ભરતી જ્યાં ગાગર ત્યાં ઠલવાતાં નીર,
અને કેદીના કંકરા દળાડતા,
ખાલીપો ખોળિયેથી ખૂટતો ન શ્યામ!
વળી મધુવનના મોરલા રંજાડતા... સંદેશા રોજ

કીકીના કાચ કદી નંદવાશે, શ્યામ
તો યે ટેરવેથી પડછાયો પૂજશું
આયખું જો એક આ ઓષ્ઠું પડે તો
અમે ફરીથી તુલ્સી થઈ ઉગતાં... સંદેશા રોજ

(‘આભના ખેવૈયા’માંથી જ્યોતિ ગાંધીના સૌજન્યથી)

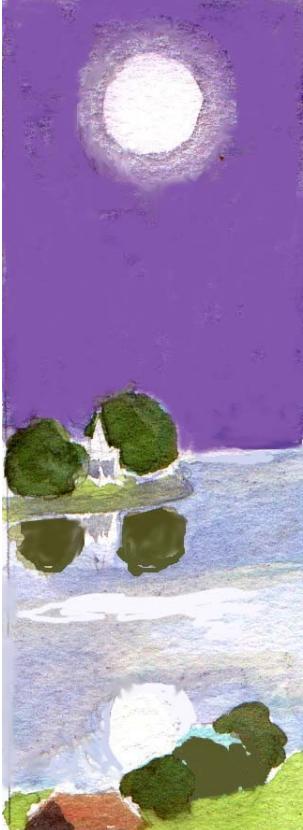
પંદરમી ઓગસ્ટ હિતેન આનંદપારા

ક્યાં તિરંગા ધજ મહી અહીં ફરફરે પંદર ઓગસ્ટ
ફૂક્ત તારીખિયા મહી ખીલે ખરે પંદર ઓગસ્ટ

આંખમાં સપનાં અમીરીનાં લઈ આજાદ થઈ
ને બિખારી સમ હવે તો કરગારે પંદર ઓગસ્ટ,

દેશમાં વસ્તી વધી, પર્સી વધી, હસ્તી વધી?
ખોરડે મોભી વગર ક્યા લગ નભે પંદર ઓગસ્ટ

	<p>એકબીજાને સતત છેતરવું સ્વાભાવિક બન્યું, આપણે ઓને ને આપણાને છેણે પંદર ઓગસ્ટ,</p> <p>એક ચશમાં, એક લાઠી, એક ઘોતી, એક સત્ય એક જજા વિનાની ફિક્કી તરફું પંદર ઓગસ્ટ</p>
	<p>આભ જરૂબે ચાંદલિયો રમા રાવળ</p> <p>આભ જરૂબે, ગગન ગોખલે ચાંદલિયો લળી લળી જુબે ધરતી લેતી અંગડાઈ ધીરે ધીરે, ચુપકે ચુપકે પ્રસરાવી ધવલ કિરણો ધરા લીધી નિજ બાહુમાં માનિનીના અંગ અંગમાં જાગ્યો નવલ ઉન્માદ રોમ રોમ હર્ષ વ્યાખ્યો મહેકી રાતની રાડી સરિતા દીડી સાગર સમીએ ઉદ્ધિઅે માગા મૂકી વસુંધરાના વ્લાલપમાં શશીએ સૂર પૂરાબ્યો ચાંદલિયે છાવર્યુ જડને ચેતન શીતલ સાઓજય જમાવ્યું</p>
	<p>સમય જતુ નાગર</p> <p>એ સાચ્યું કે સમય વિરાટ છે. અને અમે ક્ષણિક છીએ. સુષ્પણ છીએ. સમયે ડાઈનાસોરનું દફન કર્યું. અમે ખોદીને એનું નવસર્જન કર્યું.</p>

ઘુણિયમમાં એનું હાડપીજર બનાવ્યું.
ફિલ્ભી પરદે એનું હલન ચલન પણ કરાવ્યું.

એ સાચ્યું કે સમયની શરૂઆત નથી.
અમે સેસ પ્રોબ છોડી બીગ બેંગને પકીશું.
સમયના જનમની ફિલમ ઉતારીશું.

એ સાચ્યું કે સમય અનંત છે.
સમયને ખૂબ ભાગવા દો,
થોડી રાહ જૂઓ,
ભેગા બધા અમારા બોબથી
સમયનો અંત જોતા જાઓ.

(રોબર્ટ ફોસ્ટે કહ્યું છે કે
"આ વિશ્વનો એક જ હેતુ છે - તમે પોતે. "
સાચ્યું લાગે છે નહિ?)

કવિતા વિષેની કવિતા કિશોર રાવળ

શું કવિતા મરી ચૂકી છે?

બે ભાખાના વડૂર્સ વીવ કરીને રચાતી કન્સ્ટ્રક્ટને
કોઈ કહે બિચ્ચો, કોઈ કહે ઈંગ્રાતી,
બીજાંઓ ગુજલીશ કહે અને
વેણીશંકર વરણશંકર કહે!

આપણાંમાં કવિતા મરી ચૂકી છે?
ઓફરનેટિકા ઓછાં છે?
આપજી સર્જના ડાઉન-ધ્રેઇન?

'ચવચવનો મુરબ્બો' કહી ચં.ચી.એ નવાજ હોત
મીરાંબાઈએ 'મિસિસિપી મસાલા' કહી બિરદાવી હોત.

મને સ્ફૂર્તે -
મને સ્ફૂર્તે ગુજુગોછિ કે મસાલીબાની
જા-એ-જુબાં કહો, ઈન્જિલશાંગી કહો,
કહો નગેસહારા કે બાસુનવાજીં,
પૂરબ-પદ્મભી કહો કે ગુલરોઝી કહો,
ભભક્તી ભણપપૂરી કહો કે કહો અવરકેસ્ટ્રા.
બેરંગી કહો, કેસૂડાકલર કે ફાલુદી કહો.

લયબદ્ધ, રંગીલું, રસીલું, કણ્ણપ્રિય
કંઈ પણ કહો અને દેખાડી આપો કે
કવિતા હજુ જીવતી જાગતી છે!

નખરાળી રૂપગર્વિતા અંગ્રેજી: આશિની દેસાઈ અનુવાદ: કિશોર રાવળ

અંધારા રંગમંડપે
અંધાર પટોળું પહેરી
અંગેઅંગ ઢાંકીને ઊલે
કો રૂપ-ગર્વિતા.

જબુક જબકે દંત પંક્તિતાં
હસ્તન્તિ સિમતવદના,
નેપથે નુપૂર ગમકે
તિનતાલના રણકારે.

પગલે પગલે અળગા કરે
એક પછી એક અંધાર પટલો
હું શરમાઈ નજર ફેરવું
તેના પયોધરના દર્શને.

ક્ષણભર ઢાંકે
સંગેમરમણ્યા પયોધરો
પયોધરને પંખે.

કોઈ સંકેતથી ઈશારો કરતી
શર્મિલી બેશર્મ થઈને

એક એક તાલે, તજે આવરણો
અંતે અર્પે તેના દેહની
સંપૂર્ણ સૌદર્ય-સોગાત.

આ મારી રૂપગર્વિતા,
ગંડમુખી, અમી જરન્તી
માશુકા, મદમાતી પૂર્ણિમા!

બોન્સાઈ

ચન્દ્રેશ ઠાકોર

(મારો ભમરો: ૧૪મા અંકમાં પણ આપણે એક 'બોન્સાઈ'ના વૃક્ષને સાંભળ્યું. આજે બીજાને. આગામું બોન્સાઈ એક શાપિત માનવીની જેમ હુંખના દિવસ ગાળે છે અને આ આનંદી કાગડાની જેમ હર હાલતમાં મોજ માણે છે અને મરકે છે. માણસો પણ એવાં જ કયાં નથી આપણને જોવા મળતા?)
મને, કબીરવડ કહીને લોક ખંધું હસે છે ...

સાચે જ
બે મૂઢેરી માટોડીમાંચે
શોઘવા મુશ્કેલ પડે એ મૂળિયાં
પાતાળ સુધી પહોંચતાં નથી,
મારી ગીણાકી પતીઓની નીચે
કોઈ ગોવાળિયાને
વિસામો નથી,
મારી નાનકડી ડાળખીમાં
કોઈ તરવરતી જિસકોલીને
ટેકવવાનું જોર નથી ...

પણ
નથી હિમ, નહીં હરવાનું
નથી વરસાદ, નહીં બીજવાનું
નથી તડકી, નહીં બળવાનું
નથી કરવત, નહીં ડરવાનું:
બસ,
પ્રીત-પોખણા માડોલમાં નિજાનંદે મહાલવાનું !

અને,
કબીરવડને યાદ કરીને, બસ, જરા મલકી લેવાનું ...

ટચુકડાં કાબ્યો

	<p>જતીન્દ્ર આચાર્ય એક ગ્રન્થ</p> <p>કુલાવરવાળમાં કૂલ ગોઠવીને આપણો ખુશ! પણ કૂલનું શું?</p> <p>(‘કવિતા’ અંક ૧૨૮માંથી સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી)</p>
---	--

	<p>સુશી દલાલ</p> <p>પત્ની તે ઘરનાં જાળાં સાફ કરી રહી છે, એ લેદ કોઈને કહ્યા વગર કે એનાં મનમાં ક્યાંક જાળાં પણ છે.</p>
--	--

	<p>હરિવલ્લભ ભાયાણી</p> <p>ચાર વ્યાખ્યા</p> <p>સુખે વીત્યો જે તે જ દિવસ પ્રિયસંગે વીતી તે રાત દાનમાં દેવાયું તે જ ધન જમ્યું તે જ, જે કોકની સાથ</p>
--	--

	<p>જવાહર બક્ષી</p> <p>પડછાયા બહુ લાંબા લાંબા નીકળ્યા ઘર છોક્કું તો જંગલ વળજું સાથ</p> <p>મસ્તી વધી ગઈ તો વિરક્ષિત થઈ ગઈ ઘેરો થયો ગુલાલ તો ભગવો થઈ ગયો.</p>
---	---

	<p>નરેન્દ્ર પંડ્યા</p> <p>સૂર્ય (હાઈકુ)</p> <p>આગળ દોડે સૂર્ય: પાછળ ધસે વાદળ ટોળું</p>
--	---

	<p>નરેન્દ્ર પંડ્યા</p> <p>કબર (હાઈકુ)</p> <p>ચે લોબાન ફૂલ: સૂતી કબર જાગે ઓલિયા</p>
--	---

	<p>નરેન્દ્ર પંડ્યા</p> <p>સંધ્યા (હાઈકુ)</p> <p>દણતી સાંજ લાંપી ક્રિતિજ લાલ</p>
--	--

	ઢોળાયું કંકુ.
--	---------------

	<p style="color: purple; font-weight: bold;">નરેન્દ્ર પંડ્યા</p> <p>ટીવી (હાઈકુ)</p> <p>દૃષ્ય દૂરનું ભાસે જગત પાસે પીજરે વિશ!</p>
--	---

	<p style="color: blue; font-weight: bold;">માબાપોની મૂંગવણી</p> <p style="color: blue; font-weight: bold;">કિશોર રાવળ</p>
---	---

મારાહાથમાં ઓસ્ટ્રેલીઅભાં પ્રકાશિત કરેલું એક સામાચિક ('માતૃભાગ' તંત્રી: પ્રવીષા વાધાણી) હાથમાં આવ્યું. તેમાં એક નયના નામની યુવતીએ લખેલા એક પત્રના રૂપમાં વિનય કવિનો લખેલો એક લેખ વાંચ્યો અને તેના અંતમાં વાચકોની સલાહ માગી હતી. આ વિષય આદિ કાળથી માબાપોને સત્તાવતો આવ્યો છે અને તેનું આજના સંદર્ભમાં વિવરણ માગે છે એટલે અહિ હું મારું બેપૈસાભાર મૂર્કું હું.

પણ પહેલાં તો ટૂંકમાં એ લેખની રૂપરેખા આવ્યું.

ઇંગ્લેઝમાં કે ઓસ્ટ્રેલિયામાં રહેતી નયના યુવાન છે, રૂપાળી છે અને તેનો ગર્વ પણ છે. એક 'ગોરા' એરિકની આંખ-માં જઈ વર્સે છે અને તેની ગ્રેનિકા થવા બદલ ઘણું અભિમાન ધરાવે છે. જૂનવાણી માબાપને પૂરાં ઓળખતી હોવાથી ઘરમાંથી પૈસાની ઉઠાંતરી કરી એરિક સાથે ભાગી જાય છે. ગર્વ રહી ગયા પછી એરિક તેને છોડી બીજી સનમને શોધવા નીકળી પડે છે. સગભવસ્થામાં, પૈસા વગરની નયનાને હવે આ 'ગોરા' છોકરાનું કશા મૂલ્ય વિનાનું જીવન સમજાઈ જાય છે અને હંમેશા અવગણેલી ભારતીય સંસ્કૃતિને જંબે છે. 'હવે મારે શું કરવું?' એ પ્રશ્ન વાચકોની સામે મૂકે છે. તો લો મારા થોડા વિચારો.

હું નયનાનો પિતા હોત કે તે મારામાં વિશ્વાસ મૂકી મનની વાત કહી શકે તેવો કોઈ વડિલ હોત તો તેને આવા કોઈ પ્રશ્નો ઊભા ન થાત.

આ જમાનામાં તો શું પણ આદિ કાળથી જાતીય આકર્ષણના પ્રશ્નો ઊભા થતાં જ આવ્યા છે. આપણા આજના આ જમાનામાં ફેર એટલો જ છે કે ગર્વ રહેવાના ભયથી મુક્ત રહેવાની તરકીબ સૌને હાથવગી છે એટલે જાતીય બળ સામે ગૂકી જવાનું વધુ સલામત થઈ ગયું છે. નયના ઉછેરની વાત કરે છે પણ એ ઉછેર કેવો કે દીકરીને ચુંથાઈ જતી જિંદગી સામે રક્ષણ આપવાનાં આ એક શસ્ત્રથી વંચિત રાખે છે? આજના જમાનામાં મેં તેને પિલ્સ કે કોન્ટોમ વાપરવા જ્ઞાન અને ઉતેજન આપ્યાં હોત.

આખી શીલ, સંયમ અને (જાતીય સંદર્ભમાં) ચરિત્રની વાતોની પાછળ ગર્વ રહેવાની બીક જ છે. આપણા વડવાઓ મો જોવા સામે હતા, હસ્તધૂનન સામે હતાં અને હવે એ બંધનો નથી રહ્યાં તો પિલ્સના જમાનામાં સેક્સ વિચારસરણી બદલાવવી રહી.

પરિણામે આજના એરિકો અને અરવિંદો આ બાબતમાં જૂદા નથી. ભારતમાં કંઈ કુંવારી છોકરીઓને ગર્વ નથી રહી જતાં તેવું તો કોઈ માનતું નથીને? તેમાં એરિકનો વાક કાઢવો અને અરવિંદનો નહિ તે મને અજૂગાંસું લાગે છે. સૌથી મોટી મૂખ્યમીં તો જે માબાપો ગર્ભનિરોધ માટેનું જ્ઞાન ન આપી શક્યા તેનો.

કિશોર રાધન

પણ એ છતાં ગર્ભ રહી જાય તો શું કરવું? વર્ષો પહેલાં મને કોઈએ પૂદ્ધયું હતું કે તમારી અપરિણીત દીકરી પ્રેણનાટ થઈ તમારે ઘરે આવે તો શું કરો. અને મને તે વખતે મનમાં બહુ જ સ્પષ્ટ હતો તે જવાબ આજે પણ એટલો જ સ્પષ્ટ છે. "ઘરે આવે એના કરતાં ઘરે ન આવે એ પ્રશ્ન વધુ વિકટ છે." મને થાય કે દીકરી કે દીકરો કંઈ પણ ભૂલ કરી બેસ છતાં ઘર એક એવી જગ્યા હોવી જોઈએ જયાં હંમેશા બારણાં ખુલ્ખા જ રહેવા જોઈએ. માબાપ પાસે નયના પાછી જઈ ન શકે એ માબાપનો પ્રેમ કેવો? એમની બીક કેવી? માબાપને સમાજનો ઉર એવો તો કેવો કે દીકરીને આવકાર આપી ન શકે?

આજે ભારતમાં ગર્ભપાતો બહુ જ આસાનીથી થઈ રહ્યા છે અને સાંભળ્યું છે માબાપને દીકરી પ્રેણનાટ છે તે ખબર પડે એ પહેલાં જ ગર્ભપાત થઈ જાય છે. હું તે માટે ઉત્તેજન આપવા નથી માગતો. એક ક્ષણની ભૂલ માટે કોઈની જિંદગીમાં આગળ વધવાના માર્ગો બંધ થઈ જાય, અને 'સાવ' ચાલુ છોકરી છે' એમ કહી છોકરાઓ બીજી છોકરીની તલાશમાં ફરતા હોય અને એરિક કર્યું તે કરવાનાં સપનાં જોતાં હોય તે બધું ખૂબ જ ખટકે.

દીકરી ઘરે આવે, બાળક થાય, ઉછરેવામાં માબાપ સહકાર આપે અને દીકરીને પૂર્વવત્ત ભજવાનું, ભણીને મન હોય તો કામ શોધવાનું ઉત્તેજન આપે. પહેલા અનુભવથી ભયનીત થઈ બધા જ છોકરાઓ એરિક જેવા હશે એમ માની ખૂણામાં બેઠી ન રહે તેની ખાસ કાળજી લે.

ગમે તે થાય પણ તમારાં સંતાનો તમારાં જ છે અને એને આ સંસારમાં લાવ્યાની જવાબદારી તમારી જ છે અને તેમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નોને હલ કરતાં શીખવાની જવાબદારી પણ તમારી છે. અને એ તો તમે ભારતના હો કે આફિકાના, ઓસ્ટ્રેન્ઝિયાના હો કે અમેરિકાના. એ સિદ્ધાંતો તો અફર જ રહેવા જોઈએ.

	<p>વધુ વિમળતા? કિશોર રાધન</p>
---	---

મારા બાપાજી રંગીલા માણસ હતા. ગાન, તાન, પાન, મિથાન અને પરિધાનમાં તેમના શોખનો પૂરો ચિતાર આવી જાય. અરે! એમાં એક નાટકનો પણ શોખ હતો તે લખવાનું રહી ગયું. વિજયરંગ થિએટરમાં નવું નાટક પડે અને

કિશોર રાતન

બાપાજી સહકૃતંબ ઉપડે જોવા. સહકૃતંબ એટલે બાપાજી, બા, હું અને પેલો રમેશિયો. બાપાજીનું મિત્રમંડળ પણ હારોહાર જ હોય. એટલે અમે જઈએ તો આઈ દસ જણા તો સહેજે થઈ જાય. મારા બાપાજી ભાવનગરમાં રસિકજન તરીકે પંકાય.

બીજે ગામથી આવતાં રસિક જનો તેમનું પગેલું કાઢીને શોધી કાઢે અને અમારા ઘરે આવી બાપાજીની મૈત્રી કરી લે. એમ ભાવનગરની રેલ્વેમાં નોકરી મળતાં જ નિયાદથી એક જનુભાઈ ગામમાં આવ્યા. તેમની સાથે તેમના નવોઢા ભાનુમતી તે સૂરતના. ભાનુમતી દેખાવમાં નાજુક, નમણાં. તેમનું રાંધણું સૂરતનું અને જનુભાઈ ખાવાના શોખીન એટલે એક બીજાના પૂરક. ભાનુમતી રાંધે અને જનુભાઈ જેમે. પરિણામે જનુભાઈએ શરીર જમાવ્યું હતું. ભાનુમતી પહેરવે ઓફ્લે પણ શોખીન. રંગબેંગી સાડીઓ પહેરે, માથામાં કાંચકા નાખે અને સોળે શાશગારે ઝગમગતા એવાં ભાનુમતીને જીવાં જ કરો એવાં, ઢીગલી જેવાં. તેમની સાડીના રંગો જોઈને બાપાજી તેમની ગેરહાજરીમાં તેમને જનુભાઈની 'તિતલી' કહેતા. ક્યાંક હિંદી ફિલમમાંથી પતંગિયા માટે 'તિતલી' શબ્દ હાથમાં આવેલો અને ગમી ગયેલો.

જનુભાઈને પણ ગાણાં સાંભળવાનો, નાટકો જોવાનો રસ ભારે એટલે બાપાજીને ગોતીને ઘરે આવી ગયા. અને પછી તો

રંગીકો સંગી ભિલા
સુન કબીરા ભિલા!

અઠવાડિયામાં બે વખત સાંજે અમારે ત્યાં રખુલું કરતાં ભાનુમતીને લઈને એ આવે કે અમારો કાફલો એમને ઘરે જાય. મહિનામાં એક બે વાર એકાબીજાને ઘરે જમવાનું થઈ જાય. મારાં બાની રસોઈ ભાવનગરમાં એક નંબરની લેખાય એમાં ભાનુમતી ભાવનગર આવ્યાં એથી પોતાનું પદ કરી નીચું પડવા દેવાય? ભાનુમતી નવી કોઈ વાનગી બનાવે તો પણ મારા બા પોતાનું અશ્વાન દેખાવા ન હે, "આ સરસ છે, અમે જરા જીફુફળ ઓઠું નાખીએ" કે અજમો માત્રાભાર વધુ નાખીએ. અંદર તજ લવિંગનો વધાર કરો તો વાહ વાહ થઈ જાય." અથવા તો "તમારી બનાવવાની પદ્ધતિ જરા જૂદી લાગે છે." તો પેલા ભોળા ભાનુમતી ભખલખી નાખે અને બાના મગજમાં રેસિપી કાયમ માટે કંડારાઈ જાય. એટલે મારાં બાએ પોતાનો નંબર પહેલો ને પહેલો જ જાળવી રાખ્યો.

ભાનુમતીને ચીતરવાનો શોખ. બાપાજી પોસ્ટઓફિસમાં કામ કરે એટલે રંગીન પેન્સીલોમાં અડધી લાલ અને અડધી ભૂરી પેન્સીલો તો હોય જ. ભાનુમતીએ મને તેનાંથી હાથી, પૌપટ એવું ચીતરતાં શીખવાલું.

કામે એકાદ વર્ષ પૂરું થતાં જનુભાઈ નિયાદ જઈ માબાપની ખબર કાઢવા, જૂના ખીલા સૂંધવા નિયાદ જવા ઉપડ્યા. જતાં પહેલાં આવી અમને મળી ગયાં. ઘરની ચાવી બાપાજીને સોંપી જેથી અઠવાડિયે સંભાળ રાખી શકાય. જનુભાઈએ બાપાજીને ખૂબ આગ્રહ કર્યો કે એકાદ બે દિવસ કરી રજા કાઢી નિયાદ આવી જાઓ. મજા આવશે.

અઠવાડિયામાં બાપાજી ઉપર નિયાદથી એક પત્યું આવ્યું. કાળી શાહીથી લખેલા પત્તા ઉપર મોટા અક્ષરે લખેલું 'અશુભ' એટલે બાપાજી ધ્રૂવ ઊદ્ધ્યા. જનુભાઈના પિતાએ લખેલું કે 'હડી' બેસી જવાથી જનુભાઈનું અકાળે અવસાન થયું હતું. 'ઈશ્વરની ગતિ ન્યારી છે અને તેમના આત્માને ઈશ્વર શાંતિ આપે એવી પ્રાર્થના' વ્યક્તત કરેલી.

ઘરમાં સૌ ગમગીન થઈ ગયાં. બાપાજીએ ખરખરાનો કાગળ લખી નાખ્યો અને અંદર 'અમારા વતી ભાનુમતીને આશાસન આપશો અને મારા જેવું કરી કામ કાજ જણાવશો'. તરત જ વળતી ટપાલે પત્યું આવ્યું અને બાપાજીને જનુભાઈનું ઘર સમેતી તેમનો માલસામાન, ઘરવખરી રેલ્વે માર્કેટ નિયાદ મોકલી આપવા વિનતિ કરી હતી. જનુભાઈ રેલ્વેમાં કામ કરતા હતા એટલે રેલ્વેના ખચાનો કોઈ સવાલ જ નહોતો. બાપાજીએ પોતાની દેખરેખ તળે બધો સામાન મોકલી આપ્યો, ઘર બંધ કરી ઘરધણીને પાછું સોપતા રડી પડ્યા.

ઘણી વાર 'બિચારી ભાનુમતીનું શું થયું હશે. મજાની ટાચકા જેવી હતી, છંદગી રોળાઈ ગઈ. સાસરિયાં કેવાં હશે' એવા એવા પ્રશ્નો બાપાજીના મનમાં આવતાં અને બા પાસે વ્યક્તત કરતા. એ સાંભળી બા કહે કે 'કિશોરને બે દિવસમાં ઉત્તરાનું વેકેશન પડે છે. અને લઈને એક આંટો રવિભાઈ પાસે અમદાવાદ જઈ આવો અને ત્યાંથી નિયાદ પાસે છે તે જઈને ભાનુમતીને મળી આવો એટલે શાંતિ થાય.' વાત બાપાજીને ગળે ઉત્તરી ગઈ.

વેકેશન પડ્યું અને અમે બે ટ્રેન પકડી ઉપડ્યા અમદાવાદ. સવારની ટ્રેન પકડી સાંજે વાયા વંધુકા એલિસબિજ સ્ટેશનને ઉત્તર્યા અને કાકાને ઘરે પહોંચ્યા. આગળથી ખબર નહોતા આચ્છા એટલે આમ અચાનક આવેલા જોઈ આશર્ય સાથે સૌને

કિશોર રાતન

આનંદ થયો. બચે ભાઈઓ બેટ્ર્યા. બે દિવસે મનભાવતાં લોજન ખાંધાં અને મારા જેવડા કનું સાથે રમવાના જલસા થઈ ગયા. નવા રમકડાં, નવી વાતની ચોપડિયો, જાતજીતના ઓજારો, જાપાનીજ ઢીગલિયો, એ બધાંમાં ક્રયાં સમય ગયો તે ખબર ન પડી.

ત્રીજે દિવસે બાપાજીએ વાળું વખતે નડિયાદ જવાની વાત કાઢી. કાકીએ ઘૂમટા પાછળથી વિરોધ નોંધાવ્યો. "ખરખ-રે જાઓ છો તો તિમાં છોકરાને ના ટસડો. એ અહીં જોવોને કિલોલ કરે છે." બાપાજી કહે કે "બિચારી ભાનુમતીને છોકરાંઓ ગમતા. કિશોરની સાથે તેને શાવતું તો તેને જોઈને રાજી થશે બિચારી. સારું લાગશે. સવારે જઈને સાંજે પાછા આવશું." કાકીએ પૂરી શાકોનો એક ડબરો બાંધી આપ્યો. "આ મથે જાઓ છો તો ત્યાં કોઈ જમાડશે નહિ અને જમાડે તો ય આપણે ખવાય નહિ. છોકરો કાંઈ ભૂખ્યો ના રખાય." બાપાજી હસીને કહે, "છોકરાનો બાપ પણ ભૂખ્યો નો રહી શકે." કાકી કહે કે "મોટે ડબો એ વિચાર કરીને જ આપ્યો છે."

બીજે દિવસે નવની ટ્રેન પકડી બાપ-દીકરો ઉપદ્યા નડિયાદ. સ્ટેશન ઉત્તરી, બાપાજીએ સ્ટેશન પર એક બામણિયા ચા મગાવી, મારા સાંદું સાકરવાળું દૂધ. કટક બટક કરી, હાથ મૌંલૂછી કર્યો ટાંગો. ભાવનગરમાં અમે ઘોડાગાડી કહીએ અને ત્યાં ટાંગો. પણ ઘોડાગાડી ચારે બાજુથી બંધ અને ટાંગો બે સીટનો, પાછળ સાવ ખુલ્હો. બાપાજીએ રમુજ કરી કે "જો આંચકો આવે તો ગબરીને ભાંગો ટાંગો એટલે આને ટાંગો કહે." સરનામાં ઉપરથી ટાંગાવાળાએ ઘર ગોતી કાઢયું અને અમે નીચે ઉત્તર્યા. બારણું ખટખટાવી અમે ઊભા. એક સોગિયા મોઢાવાળા ડેસાએ બારણું ખોલ્યું. બારણું ખોલી મૂંગો આવકાર આપ્યો. બાપાજીએ પોતાની ઓળખ આપી. અંદરના ઓરડેથી બીજા બે ટીકરાઓ આવી વીલે મોઢે હારે બેઠા. બાપાજીએ જનુભાઈ કેવા જીગરી દીસ્ત હતા એની વાત કાઢી પરમ મિત્ર ગુમાવ્યાની વેદના વ્યક્તિત્વ કરી.

પેલા તોસા કહે કે, "હા ભાઈ હા. આ વહુ અમને કરમની કઠશાઈવાળી મળી એટલે એણે અને હારોહાર અમારે સહન કરવું રહ્યું. અમે પૂરી કુંડળી જોઈ નહિ અને તેના ઘરથી અંજાઈ નક્કી કરી દીધું અને આજે દીકરો ગુમાવી બેઠા. કયાં આ અભાગણી અમારાં ઘરમાં આવી...." અને એમ ભાષણ ચાલ્યું મોટું. બાપાજી તો ડધાઈ જ ગયા અને મૂંગા થઈ ગયા. સુમસામ સાંભળી લીધું. અડધો કલાક બેસી બાપાજી કહે કે, "ચાલો, અમે રજા લઈએ. એક મિનિટ જરા ભાનુમતીને મોંચે થતો જઉ?"

"એ તો ઘંટીએ દળાવવા ગઈ છે. આવતાં વાર લાગશે. આવશે ત્યારે કહેશું કે તમે આવી ગયા." બાપાજી કહે કે "જરા ઘરપત રાખશો અને ભાનુમતીને કહેશો કે ધીરજ ઘરે.." અમે બહાર નીકળી ગયા. ઘરના બારકાં થયાં બંધ. અમે ગલીના નાકા તરફ ટાંગો ગોતવા નીકળ્યા. ત્યાં બાજુની એક ગલીમાંથી અવાજ આવ્યો, "એ રતિભાઈ." અમે ચમકીને જોઈએ તો એક નિર્માલ્ય લાગતી બાઈ ધોળા કપડામાં ગલીમાં સંતાઈ ઊભી હતી, સાડલાના છેડાથી માથાનો મૂર્ઝો અને અરણું કપાળ ઢાંકેલું. અમે તેના તરફ વણ્ણા. જરા નીરખતા ભાનુમતીના ચહેરાનો અણાસાર આવ્યો. એ બિચારીની આંખોમાંથી આંસું સરતાં હતા. અમે બાજુમાં જઈને ઊભા રહ્યા. ભાનુમતીએ મારા માથે હાથ ફેરવ્યો. બાપાજી સામે નીચી મૂંગીએ જોઈ બોલ્યા, "રતિભાઈ, તમે આવ્યા જાણી મને લોટ દળાવવા મોકલી દીશી. તમે લાગણીથી આવ્યા એટલે શું કહું? બસ પહોંચ્યું. ફરી આવવાનો આગ્રહ ન રાખતા. ચાલો હું જઉ, નહિ તો વઠ પડશે કે ક્રયાં રોકાણી. મને તો ન પીયર જવાની છૂટ, ન મરવાની." રીતી પદ્ધાં. સાડીમાં મૌંઠાં, માથે લોટનો ડબો ગોઠવી, પીઠ ફેરવી ઉપણી ગયાં.

વર્ષો પછી કલાપીની એક કવિતા વાંચવામાં આવી.

છે વૈધબ્યે વધુ વિમળતા
બેન, સૌભાગ્યથી કેં.

ભાવનગરની ભાષામાં એક જ પ્રત્યુત્તર મનમાં આવે છે. મોટાભાઈ, રસ્તો પકડો. ખબર ન હોય તેવી વાતમાં ડંકાં શીદને મારો છો?

મનમાનીતી

Remembrance : ચંદ્રેશ ઠાકોર

Bob Shiની લખેલી નવલક્ષા "Remembrance" પર આધારીત આ ચાઈનીઝ ફિલ્મ લાજવાબ છે. લગભગ દોડ કલાકની આ ફિલ્મ પૂરી થતાં મોટા ભાગના પ્રેક્ષકોને બે-પાંચ મિનીટ ખુરશીમાંથી ઉભા થવાની ઈચ્છા જ ના થઈ એવી એની પકડ. ભાવવિભોર થયાની અનુભૂતિ અજોડ નીવરી.

શહેરમાં રહેતા એક યુવકને અચાનક એના ઘરેથી એક ગંભીર સમાચાર મળે છે. ચીનના એક હિમાન્ધાદિત પર્વતપ્રદેશમાં સુખુમ એવા એના ગામડે જવા એ યુવક નીકળે છે. ગામડે પાછા ફરતા એની યાદગીરીઓ છંછેડાય છે. અને એ યાદોની લ્કાણીરૂપે બે પ્રેમપંખીડાંની કહાણી કો'ક આફ્લાંક જોશથી પડા પર રેલાઈ જાય છે. એ બે પ્રેમપંખીડાં એ યુવકની મા અને એનો બાપ.

શબ્દોના સહેજ પણ અતિરેક વગર એ પ્રેમ અને એ બે પ્રેમીઓનું એક માનવિય અને મુલાયમ ચિત્ર ફલક પર દોરાયું છે. ચીનની એક મોહક, જુવાન, અને અલ્પ છોકરી રાજેન્દ્ર શાહની ગુજરાતી પંડિત "બોલવા ટાણે હોઠ ખુલે નહીં, નેણ તો રહે લાણું" ને કરી કેટલીયે વાર તાદૃશ કરી જાય છે. પ્રેમની ભાષા તો વિશ્વભાષા ને? એ સનાતન સત્યને શબ્દો વગર પણ એક કળાકાર જ વાચા આપી શકે. ડિચ્યુટર Zhang Yimouના કલાકસને પ્રેમીઓના જુદાજુદા ભાવોની અને માનવસહજ ખાસિયતોની પિરસણી મન અને હેઠાને તરબોળ કરી મૂકે છે. પ્રેમીકાળો આનંદ, તરવરાટ, ધીરજ, આશા, નિરાશા, ઉત્કંઠા, અધીરાઈ, એકમયતા જેવા ભાવો ઠેરકેર ઝડપાયા છે. અને પ્રેમીકાનું માધુર્ય, બાલિશતા, લક્ષ્ણ, ગાંભીર્ય, ચંચળતા, અને ત્યાગ જેવી ખાસિયતો બહુ અસરકારક રીતે રજૂ કરી છે. પ્રેમગીત સરસ રીતે ગુંજુ ઊદ્ઘાસું છે. પ્રેમ મંત્ર જીવનમંત્ર બની ગયો છે. પ્રેમીને માટે સર્વસ્વ બેટ ધરાઈ ગયું છે. પ્રેમ જ બીજ, પ્રેમ જ ખાતર, પ્રેમ જ તડકો, પ્રેમ જ પાણી, પ્રેમ જ ફળ, પ્રેમ જ લહાણી ...

ધ્યાયે દૃષ્ટ્યું આ ફિલ્મમાં છે જે દિમાગમાંથી ભૂસાવા અશક્ય છે. એક જ એવા દૃષ્ટયાની વાત કરું. બાપની સમશાન-યાત્રા નીકળી છે. એ એની અંતિમ મુસાફરી. ભારોભાર ફેલાયેલા બરફને ખૂંઢીને એ માનવીને ખખો ટેવા કોઈને પણ થાક નથી. માનસિક સંતાપ અને શારીરિક શ્રમને વિસારે પાડતી ખુલ્લી મા પણ એમ જ બરફ ખૂંઢતી ચાલતી રહે છે. કોઈને મુશ્કેલી પડે એ ખાતર બે-ચાર ગાડીઓ પણ છે. કુંકાતો પવન, સાથે સાથે બરફ પણ ઉડે છે. રાતનું વાતાવરણ છે. ગાડીઓની લાઈટ પ્રકાશી રહી છે. આ બધાનો સરવાળો કરીને, એક કલાકસબીએ મૃત્યુની સામાન્ય વેદકતામાંથી એજ મૃત્યુની ભવ્યતા સર્જી છે! "રામ બોલો ભાઈ રામ"ના રટણ માફક, ચીની રિવાજને દીરે સમશાનયાત્રીઓ મૃત વ્યક્તિને ("થિઝ ઈસ ધ રોડ હોમ") એવી બાંહેધરી આપતા હોય છે. એ અંતિમ બાંહેધરી પણ, કળાનો આ કસબી એક ગંભીર મૌનને પોતાની આગવી રીતથી વાચાળ કરીને જ આપે છે ...

ભજિયાં

ભજિયાં એટલે ભાંગયાનો ભેરુ, થાક્યાંનો આઘાર. ગમે ત્યારે, હુંકી મુદ્દતમાં તેયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કંદા સૌને ફાંચ. ઝાંટુમાં કાચી કેરી વાપરો, અધકચરી કેરી વાપરો. ગળ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીણું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીરીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાબી કહે "નાખો અજાઓ, તો થાય હજમો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

તારવણી કર્ક ડગલાસ

(મારો મમરો: બંગાર વેચવાવાળાનો દીકરો અમેરિકન ફિલ્ખોમાં તેના અભિનય માટે ખૂબ જ પ્રયોગ થઈ ગયો અને સાઠ વર્ષે લખવા બેઠો. તેની આત્મકથા "Junkman's son" વખાણાઈ. ૮૪ વર્ષ જિંદગીની તારવણી કાઢતા સાંપેલાં સત્તો નીચે મૂક્યા છે. કદાચ આપણે સૌ સરવૈયું કાઢવા બેસીએ તો આટલી સ્પષ્ટતાથી લખી શકીએ ખરાં?)

૧. જિંદગીમાં સફળ થવા માટે પહેલાં તો નિષ્ફળ થવાની હિંમત કેળવવી જોઈએ.
૨. હું મારા દીકરાઓને ઘણી વાર કહું કે મને મળી એવી એક મોટી તકથી એ વંચિત રહ્યા. હતો એથી ઉપર જવા સિવાય મારે તો કોઈ પર્યાય જ નહોતો.
૩. તમારા સંતાનોને પૂર્તી છૂટ આપો, ભૂલો કરવા દો, સલાહ ઓછી આપો. દરેક બાળક જૂદું છે અને એ સમજતું જરૂરી છે. કોઈના દાણા નાખવાની વાત છે. દાણા નાખો અને જૂઽાં શું થાય છે.
૪. જેમ ઉભર વધે તેમ પ્રેમના રંગો વેરાં થતાં જાય છે.
૫. ધર્મના થોથાં વાંચતો ગયો તેમ હું ઓછો ને ઓછો ધાર્મિક થતો ગયો અને વધુ ને વધુ આધ્યાત્મિક. વાંચન કરતાં એક વસ્તુ ધીમે ધીમે સ્પષ્ટ થઈઃ એ પોથાંઓ ઈશ્વરના ગુણગાન ગવામાંથી ઉચ્ચા નથી આવતાં. ઈશ્વરને પ્રશંસાની જરૂર નથી-અસ આપણે સારા માનવી થઈએ એટલું જ ઈંછે છે.
૬. સૌને પોતા વિષે અભિમાન હોય છે.
૭. આપણું શિક્ષણ આપણાં છેલ્સાં ઊચકાં સુધી ચાલુ રહે છે.
૮. કદી કોઈ પાપ કર્યું નથી એવા માણસની મુલાકાતનો મને કોઈ મોહ નથી. ક્ષતિઓ વાળા માણસોમાં મને વધુ રસ પડે છે.
૯. તમે ગમે તેટલા દુઃખના દરિયામાં હો ત્યારે તેના કરતાં પણ વધુ દારૂણ સ્થિતિ હોઈ શકે તેનો કૃયાલ રાખશો.
૧૦. રાજકારણ એ હવે એક ગંદો શર્જદ બની ગયો છે.
૧૧. ગોલ્ફના મેદાનમાં રમતો હતો. મેં મારા સાથીને કહું કે "ચાલને જરા જોઈએ પેલા બુઢાઓ શું કરી રહ્યા છે." મારો સાથી કહે, "જરા જોતો ખરો કે એ બધા બુઢાઓ તારા કરતાં ૧૫ વર્ષ નાના છે."
૧૨. ઉભર એ એક માનસિક પરિસ્થિતિ છે. મને હેલિક્રિપ્ટરનો અફ્સમાત થયો અને બરડાનું ઓપરેશન કરાવ્યું, છાતીમાં પેઇસમેકર ટક ટક થાય છે, હમણા લક્વો થયો એટલે બોલવાનું અસ્યાય થઈ ગયું. આજે હું મારી જાતને કહું છું કે અલ્યા, ચાલ ઉભો થા, હજુ ધણું કરવાનું છે." બસ એ એક જ ઉભરનું મારણ છે.

૧૩. ધારોકે મૃત્યુ પછી તમને દૂતો સ્વર્ગમાં લઈ જાય અને અને કોઈ હરિનો લાલ તમને પૂછે કે ત્યારે ક્ષમાં જવું છે. તમે કહો કે મને સ્વર્ગનો મારગ દેખાડ અને તે ખડાખાટ હસીને કહે કે ભર્યલા, ત્યાંથી તો તું આવ્યો!

૧૪. ધર્મના નામે અસંખ્ય માણસો મરી ગયાં છે. તો એમાં કંઈ ડખો લાગે છે.

૧૫. લોકો કહે છે કે વાહ, જૂના દિવસો કેવા સોનાનાં હતા. જૂની ફિલ્મો કેવી સરસ હતી, જૂના એકટર કેવા સરસ હતા, જિંદગી કેવી સોહામણી હતી...હું સમૃત નથી થતો. જૂના દિવસો વિષે એક જ સારી વાત કે અંતે તે જતા રહ્યા.

મારા સત્યના પ્રયોગો અથવા ફિલ્મ્યૂઝી ૧૦૧ કિશોર રાવળ

ફિલ્મ્યૂઝી એટલે જીવનમાંથી તારવણી કાઢી સત્યો શોઘવા. પણ લોચા તો સત્યના થાય છે. કયું સત્ય? સત્યના પણ ગ્રાકરો છે. નીચેનો વાર્તાલાપ વાંચી આવતા કેટલાક વિચારો નીચે મૂક્યા છે. વિચારોનો કયારે ય અંત હોય છે? શયદાએ કહું છે કે 'વિચાર આવે, વિચાર જાયે...'"

વાર્તાલાપ: ચંદન સંપટ

"મારે હીરાનો હાર લેવો છે
 "જરૂર લેજે."
 "પણ ક્યારે?"
 "જયારે તારી પાસે પૈસા ભેગા થાય ત્યારે"
 "પણ પૈસા ભેગા થાય ક્યારે?
 "જયારે તું બચત કરે ત્યારે."
 "પણ હું બચત કરું ક્યારે?"
 "જયારે તને બચત કરવા પૈસા આપું ત્યારે."
 "પણ તમે પૈસા આપો ક્યારે?"
 "જયારે મારી પાસે બચત થાય ત્યારે."
 "પણ તમારી પાસે બચત થાય ક્યારે?"
 "જયારે મારી આવક વધે ત્યારે."
 "પણ તમારી આવક વધે ક્યારે?"
 "જયારે મારો પગાર વધે ત્યારે."
 "પણ તમારો પગાર વધે ક્યારે?"
 "જયારે મારો શેડ વધારે ત્યારે."
 "પણ તમારો શેડ વધારે ક્યારે?"
 "જયારે એને ધ્વામાં નફો થાય ત્યારે."
 "પણ એને નફો થાય ક્યારે?"
 "જયારે તારા જેવી હીરાનો હાર લેવા નીકળે ત્યારે?"
 "તો તો હાર લેવાઈ રહ્યો."
 "હું પણ તને એજ હું સમજાવી રહ્યો."

હવે થોડી ફિલ્સૂફી મારીએ. અંગેજમાં આને 'કોણ પહેલું, મરદી કે ઈંદું?' કહે છે. આ પરિસ્થિતિમાં લોગજામ, ગજગ્રાહ, તોડો નહિ તો અંદરથી નીકળાય જ નહિ.

ભારતીય પદ્ધતિ મુજબ માયાનો મોહ છોડવો. અને પત્ની હીરાના હારમાં શું બળ્યું છે એવાં મંતવ્ય પર આવે એટલે પ્રશ્ન પૂરો. પણ મેં કહુંને કે સત્યો પણ ભાતભાતના હોય છે. શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે દેટું કરીને ધી પીઠું. એ પ્રમાણે ક્યાંકથી ને ક્યાંકથી પૈસા ભેગા કરી હાર ખરીદી લો એટલે શેઠને ફાયદો થાય, પતિનો પગાર વધે, બચત વધે, અને પત્નીની બચત વધે અને દંડું ભરપાઈ થઈ જાય. ધીને ઘે ધી. સૌ રાજીના રેડ!

પણ આમાં તો મને અમેરિકન પદ્ધતિની સુગંધ આવે છે. કેડિટ લિવિંગ, ટેવા પર જીવવાનું, ખરચવાનું અને ધરાકોમાં આશા બંધાય, લેવાલી વધે, કન્ઝ્યુમર કોન્ફિડન્સ વધે અને આખી ઈકોનોમી અધ્યર આવી જાય. લ્યો કો! નવાં લેબલે નરી આપણી જ ફિલ્સૂફી દેખાય છેને!

ફાંસના એક વાર્તાકાર ગાય દ મોપાંસાંએ આ લોગજામ નિવારવાનો એક બીજો દાખલો આખ્યો છે -જરા જૂદા સંદર્ભમાં એટલે હીરાના હારનો પ્રશ્ન તેનાથી કેવી રીતે હલ થાય તે વિચાર માંગે છે. લો તમને એક કામ મળ્યું.

વાર્તા ટૂકમાં આ પ્રમાણે છે. એક હતા પંડિત. પોથાંઓમાં અને ઈશ્વર ઉપાસનામાં જ દિવસો કાઢે. તેની પ્રેમ સુધાની ઘાસી પત્ની સમજવા બેઠી અને પતિને પૂછ્યું, "હે નાથ, તમારા આ પઠનનો કોઈ અંત ખરો કે?"

"જરૂર, સત્તિ! એનો અંત આવશે જ"

"ક્યારે આવશે?"

"ઈશ્વર ફરી જન્મ લઈ અહિં પદારે તેની મારી પ્રાર્થના સફળ થાય ત્યારે."

"સ્વામિ, એ ક્યારે થશે?"

"બે રીતે એ અંત આવી શકે. એક તો માનવજાત એક ઊચી કક્ષાએ પહોંચે અને ઈશ્વરને પૃથ્વી પરે પુનર્જન્મ લેવાનું મન થાય ત્યારે અથવા માનવીઓ એટલા અધમ થઈ જાય કે લાચાર ઈશ્વર ડેલિગેટ કરવાનું માંડી વાળી સ્વહસે જ પાપાચારનું દમાન કરવા રૂબરૂ આવી વસે ત્યારે ઉધ્ધાર થશે અને મારા પઠનનો અંત આવશે."

સમજુનારી વિચારમાં પડી અંદર જતી રહે છે. પંડિત એક વખત મંદિરેથી ઘરે આશધાર્યો ઘરે આવ્યા ત્યારે 'કશ્ચિદ્કાંતા વિરહગુરાજા' કોઈ યુવકની ભૂજાઓમાં લાપાયેલી જોતા, પતિએ વાતનો ખૂલાસો માંગ્યો. પત્નીએ કહું કે, "હે નાથ, તમારા જ લક્ષ્યમાં તમને મદદ કરવા આ ઉપાય અજમાવ્યો કેમકે માનવ જાત કદી ઊચી કક્ષાએ પહોંચવાની જ નથી એટલે તેની વિરુદ્ધ દિશામાં જગતને ઘક્કેલવા ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખરી સમ આ અદના નારીથી થાય એટલું તો કરી ધૂટવા મળ્યું છું."

સત્ય આઈસકીમની જેમ જુદાં જુદાં હોય છે. એમાં એક જ સાચું તેમ માની શોધવામાં જિંદગી નીકળી જાય. રસ્તે જીવન માણવાનું ભૂલાઈ ન જાય તે વિચારનું રહ્યું.

	મારો પ્રિય શેર આદિલ મન્સૂરી
--	--

વાતનની ધૂળથી માથું ભરી લઈ આદિલ
અરે આ ધૂળ પછી ઉમ્ભલર મળે ન મળે

કહેવાય છે કે પ્રથમ પુરુષ આદમે, પ્રથમ સત્રી હવ્યાના કરગ્રહણની ક્ષણે તેમના વતન સ્વર્ગની ધૂળ ઉપાડી હવ્યાના મસ્તકે સજીવી હતી.

હું બાર વર્ષનો હોઈશ ત્યાં વતન ધૂર્ઘયું. આઠ વર્ષ બાદ પાછા ફરવાનું બન્યું. બીજાં પંદરેક વર્ષ વીત્યાં અને દેશ-નિકાલની કાતિલ ક્ષણ માથા પર જગુંબવા લાગી- અનિઝાએ -ફરજિયાત. ત્યાં છેલ્હી રાતિઓમાં છેલ્હી ચીસની જેમ એક ગંગલ નીકળી. 'મળે ન મળે.'

દૂબતાને તરણું મળ્યું. ગંગલનું તરણું. અને વેદનાનો પારાવાર સમુદ્ર કપાઈ ચાલ્યો.

અમદાવાદ-દિક્ષિના સર્જકો, કલાકારો, પત્રકારો ચીસ સાંભળી ધર્સી આવ્યા. દૂબતા જીવને અતિલ ઊડાણેથી ખેંચી, પાછો કંઠે પ્રસ્થાપિત કર્યો. ઉછળતા સમુદ્રના મોઝાંઓ ફીશ ફીશ થઈ કંઠાની રેતીમાં શમી ગયાં.

બીજાં પંદરેક વર્ષ વીતી ગયાં...ને ફરી એક વાર કાયમના માટે, સ્વેચ્છાએ વતન છોડવાની ક્ષણે બારાંશે ટકોરા માર્યા. બારણાં ઉઘડ્યાં. વિમાન અવકાશમાં ઉચ્કાયું. નાનકડી બારીમાંથી દૂર દૂર સુધી દૃષ્ટિ ખેંચી, વતનનું સરી જતું દૃષ્ય આંખમાં ભરી શકાય તેટલું ભર્યું.

આજે ન્યૂજિઝીના એક ખૂણામાં...અંગત એકાંતની ક્ષણની ક્ષિતિજના કિનારે બેઠા બેઠા...સાબરમતીની રેતથી ભરેલો શીશો હાથમાં લઈ, છુંદગીના રેત-ધર્મિયાળમાં સરકતી કણોકણમાં પડધાતો સાદ સાંભળી રહ્યો છું...

અરે આ ધૂલ પછી ઉમરભર મળે ન મળે

મેડિટેશન ફલ્યુ!

જતું નાગર

ટીવીમાં મેડિટેશનની રીત જોઈ. બહુ જ સહેલું લાગ્યું. મગજમાં છસાઈ ગયું કે મારે પણ જરૂર છે. શાંત જગ્યા શોધી. ખુરશી પર બેઠક લીધી. હાથ ખોળામાં મૂક્યા. આંખો બંધ કરી. થોડા ઊડા ચાસો લીધા.

હવે ગમતા કોઈ દૃષ્યની કલ્યાના કરવાની હતી.

" બસ ખૂબ શાંતિ હતી. ચારે બાજુ સો-બસ્સો ફૂટ ઉચા જાડો. હશે સો-બસ્સો વર્ષ જૂનાં. ધૂટાછવાયાં છતાં ઘણો બધો તડકો રોકી લેતાં હતાં. જમીન પર મોકા તૂટેલા થડો અહીં તહીં હતાં. વીતેલાં તોફાનોની મુંગી વાતો ત્યાં પડી હતી.

" ખુલ્લી જમીન પર ક્યાંક પથરાઓ, ક્યાંક દ્રાક્ષના વેલા, જંગલી ગુલાબ, બીજાં અનેક મારાથી ના ઓળખાતા છોડો હતા.

" રસ્તો ખડબચડો ક્યાંક સાંકડો, ક્યાંક પહોળો, ક્યારેક ઉચે, ક્યારેક નીચે ગમ્બે તેમ જ્યાં ત્યાં જતો હતો. એક જરણું એની આજુ બાજુમાં જ વહેઠું હતું. થોહુ દૂર નજીક જાય પણ પીછો છોડે નહીં. ખળખળ વહ્યે જાય. પછિડાટો પણ છમાછમ કરીને લે. ક્યારેક રસ્તાની ઉપરથી કે ક્યારેક નીચેથી જાય. તળિયાના પથરોને સળવળાવીને જીવતા કરવા મથે. પણ પથરો તો ક્યારેક જ જરા જરા સળવળીને પાછા ત્યાંને ત્યાં જ પડ્યા રહે.

" શાંતિને સુરીલી બનાવવા લક્કડખોડ પદ્ધતિસર ડકડકારો કરતું જાય. બીજાં પંખીડાંઓ અવારનવાર આગવા ટહૂકાઓ, સિ-સકારાઓ, જૂદીજૂદી જગાઓથી અજમાવાતા જાય. બિસકોલીની હડીયાપડી ડાળીઓના, પાંદડાઓના ખડખડાટ કરતી જાય.

" ધૂંછાછવાયા કેટલાક પાંદડાંઓ વગરમરજીથી ડગુમગુ ડગુમગુ કરતા પડતા હતા. આમ બધું જંગલી, બ્યવસ્થિત હતું.

" ભોમિયો નહોતો. કુંગર હતા. જંગલ હતું. કુંજો હતી. મારામાં ઊમાશંકર પ્રગટ્યા.

" પણ પાછળ જોયું તો સાથીના પગ ધસડાતા હતા. મો પર દુખાવો દુખાવો હતો. વર્ષો પહેલાંનાં ઓપરેશનનું એ પરિણામ હતું. આગળ જવાનું અટકાવતું પડશે.

" ભમવાનો ઉમંગ અને અંદર આવેલા ઊમાશંકર એકદમ ગાયબ થઈ ગયા."

ઘણા હુંગરા, કુંજો, જરણાં, ધોધ, ઘટાઓ આમ જ અધુરા છોડી દેવા પડ્યા છે.

એ પગ, દુખાવો, ઘણાં નદેલા છે. નડવાના છે.

જરૂર પુરતું કમાઈ લીધા પછી નોકરી છોડી. બસ આમ એની સાથે ભમવું જ હતું. એના પગને સરખો કરાવવો હતો. જાગું ચલાય નહીં. શરીરને જોઈતી કસરત મળે નહીં. શરીર વધે જાય. જેમ વજન વધે તેમ પગને વધુ ગ્રાસ.

બીજું ઓપરેશન નહીં કરાવવાની હઠ.

એ પગ, દુખાવો, ઘણાં નદેલા છે. નડવાના છે.

એ પગ, દુખાવો, ઘણાં નદેલા છે. નડવાના છે.

એ પગ, દુખાવો, ઘણાં નદેલા છે. નડવાના છે.

આ જૂના મંત્રના રટણ વચ્ચે અચાનક જ 'અહીં બેઇઝમેન્ટમાં ખૂણામાં ભરાઈને શું કરો છો?' સવાલે આંખો ઉઘડી.

ભલે એ ભારેખમ શરીર હતું. આજે દુખતા પગની કરામતે એની ચાલને મદમસ્ત લયકમયક કરી હતી.

જાડો, વેલોની સજાવટ, પંખીઓ અને જરણાની જુગલબંધી, રસ્તાની અવળંગાઈ, બધાં એની ઠચકાતી ચાલ પાછળ શરમ-ઈને સંતાઈ ગયા.

'ચાલો, ચા થઈ ગઈ છે'ના મીઠા અવાજે મેડિટેશન પૂરું થયું. મેડિટેશનથી સ્ટ્રેસ ખરેખર દૂર થઈ જાય છે.

રોળી નાખનારાઓ!

અનુવાદ: કિશોર રાવળ

(દુંક વરદ્રાજનના અંગ્રેજમાં લખેલા લેખની એક કોપી હાથમાં આવી. લેખ ગમી ગયો અને અહીં અનુવાદ કરી મૂકું છું.
બનતા સુધી ન્યૂયોર્ક ટાઈભસમાં આવેલો પણ ખાની નથી અને તારીખ પણ નથી. આજના સંદર્ભમાં ખૂબ જ ઉચિત છે અને સૌને ગમશે. દુંક અવારનવાર 'ઈડિયા દુરેમાં' તેમના કોલમ આપે છે, તેનાં લખાણી હવા કઈ જૂદી જ હોય છે!)

ગયા વર્ષ અંગ્રેજિમાં હું ન્યૂયોર્ક આવ્યો. હજુ અપાર્ટમેન્ટની શોધ ચાલતી હતી. મેનહનનાં જરા ખાડે ગયેલા લતાની અડોઅડ આવેલ પેરેમાઉન્ટ હોટેલમાં મારે માટે કામચલાઉ રહેવાની વ્યવસ્થા થઈ હતી. આ મોટા શહેરમાં હજુ કોઈ દોસ્ત બનાવ્યા ન હતાં. એક સાંજે કામ કરતાં થાકેલો અને થોડો કટાળેલો હું જિન્સ ચડાવી પાડોશના એઈટ્રથ અંબેન્યુ પરના કોઈ બારમાં સ્કોચથી તરસ છિપાવવા ગયો.

બરફના ટુકડાઓ ચંગળતો, કકડાવતો ધીમા હુંટડા ભરતો બેઠો હતો ત્યાં મારા જેકેટ પર હતી એવી ચહેરા પર કરચલિયોવાળી એક બાઈ મારી બાજુ આવી. તેની આંખોમાં 'ઘરાકિની ખોજ' દેખાતાં મો પર આવકારનું સ્પિત આખ્યા વગર મેં થડા ઉપર પેલું છાપું બેંચી લીધું અને તેમાં માથું નાખી ગરકાવ થઈ ગયો.

તે આવી, મારી બાજુનાં સ્ટૂલ પર બેઠી. મારી અંશ-ટ્રેમાં પડેલું સિગરેટનું હૂંકું જોઈ મારી પાસે દિવાસળી માણી. અંદરથી જરા ધૂધવાતો હતો તે છતાં બહારથી જરા સંયમ રાખી મેં તેની સિગરેટ સળગાવી આપી. "થૈફ્સ, હની", ટરડાયેલાં-તરડાયેલાં ફેફસાંભાંથી અવાજ નીકલ્યો. "સારું," મેં કંઈ કંઈ જવાબ આપ્યો. "ભલા માણસ લાગો છો." કેડો ન છોડ્યો. "અહીંના રહેવા-સી છો?" "ના, ઈડિયાનો છું," મેં કહ્યું. "ઈડિયા? તો તો ટેક્સી ચલાવતા હશો? સાચું ને?"

બરોબર તાળો મળી ગયાનો સંતોષ તેની આંખોમાં જગ્યકલ્યો. આ બાર જરા તીવી કક્ષાનો નહીંતો એટલે આવું નિદાન અસ્થાને નહીંતું. "સાવ સાચું હો," કહી ખાલી ઘટકાવી ખાલી કર્યો અને બોલ્યો, "તમને કેમ ખબર પડી ગઈ? -પણ ચાલો મારે ભાગવું

જોઈશે. મીટર જાગું, ખાલી ખાલી ચાલુ ન રખાય." થોહું હસી, બારટેંડરને પેલી બાઈને એક ડ્રિંક આપવાનું કહી, પૈસા ચૂક્તે કરી અને ત્યાંથી ભાગ્યો- અને બેઠો એક દેશીની ટેક્સીમાં!

થોડા અદવાડિયા પછી મારા કોઈ દિલ્હીની પિછાશવાળાને ઘરે જમવા ગયો. તેણે વૉલ સ્ટ્રીટમાં ચિક્કાર પૈસા બનાવ્યા હતા. તેની પત્નીનાં મો પર ધણીએ મોટો મીર મારી નાખ્યો હોય તેવો મરકાર હતો. કપડામાં ટાપટીપ પૂરી, પૈસો દેખાય. તેમના બે છોકરાંઓ માટે ગયાનાથી આચા લાવેલાં.

જેવી કલ્પી હતી તેવી જ ગુંગળાવતી એ સાંજ નીકળી. મારા હોસ્ટને પોતાની સિદ્ધિઓનો નશો પૂરો હતો. પત્નીની વાતો પોતાના કોન્વેન્ટના મળેલાં ભષતરમાં અમેરિકન શબ્દોના છંટકાવ સાથે વહેતી હતી. બજેને અહીના સમાજના ઉપલા સ્તરમાં હોવાનો ગવ હતો. સૌથી વૈભવી દેશનાં સૌથી વૈભવી શહેરમાં તેમનો વૈભવ ભારે. "જૂઝોને, યાર, આ અમેરિકનો આપણી શક્તિનો પૂરી પિછાણી શકે છે. બધામાં આપણે ભારતીયો શ્રેષ્ઠ એમ કબુલી ગયા છે."

અમેરિકામાં રહેતાં ભારતીયો ઉચ્ચ કેળવણી પામેલાં માણસો છે, "ડોક્ટર, અકાઉન્ટ, દલાલ, ઇજનેર, વિજ્ઞાની, પ્રોફેસર, લેખક... ઈંઝેંડ જેવું નહીં કે જ્યાં આપણી ફેક્ટરીના મજૂર તરીકે ગણના થાય." તેણે ખાસ ધ્યાન દોર્યું કે આપણા દેશીઓ બીજા બધા પરદેશીઓમાં સૌથી વધુ કમાય છે, અને અહીના ઘોળિયાં કરતાં પણ. પાછળથી તપાસ કરતાં તેની વાત સારી નીકળી. ખાલી રશિયનો જ ભારતીયો કરતાં સરેરાશ વધુ પૈસા બનાવતા હતા. તેમની આવક ૪૫૭૮ ડોલર અને આપણી ૪૪૬૮૬.

ત્યાં બીજાં પણ યુગલો હતાં. બધાં ભારતીય, બધાં પૈસાપાત્ર, અને બધા સારું ભણેલા ધંધાદારીઓ. થોડાં ડ્રિફ્ફસ પછી વાતે જરા વળોટ લીધો અને હવે અમેરિકામાં શું અજુગતું છે તે પર ચર્ચાં. મોખરે 'કાળિયાઓ' જ હતા, "જુદાઓ! દેશનું સત્યાનાશ કરી નાખ્યું." તેને પગલે પગલે હિસ્પાનિક આવાં. "સાલાં અંગેજ શીખે જ નહીં." એક બહેને તો બહુ ગર્વથી કહું, "હુંક, આ દેશમાં તો આપણે કાંઈટની તોલે જ ગણાઈએ છીએ."

એ સાંભળી અમારા હોસ્ટે ગાડી રિવર્સમાં નાખી અને આવેશથી બોલ્યા, "એ જાગું ટકવાનું નહિ. થોડા જ વખતમાં એ બધા માનતા થશે કે આપણે બધાં જ ટેક્સીવાળા છીએ.." સૌચે એકી અવાજે કાળાં ભવિષ્યની ચિત્તામાં સૂર પૂરાવ્યો. "તદ્દન સાચું, જૂઝો," એક જ્ઞાની કહું, "મારી પાસે અંકડાઓ નથી પણ હું બીટ મારવા તેથાર હું કે ન્યૂયોર્કની અરદી ટેક્સીઓ હિન્દિયા અને પાકિસ્તાનના ઝડાઈવરો જ ચલાવે છે. મને સાલું એવું ખટકે છે! આ ટેક્સીઝડાઈવરો આપણને નીચા પાડે છે, આપણા સૌની આબરુ ધૂળામાં રોળે છે અને આપણી છાપ જાખી પાડે છે." કોઈ કહે "હુલ્લા પાંચ વર્ષમાં આપણે કરેલું બધું ઘોવાઈ ગયું. એટલા બધા અણઘડ પંજાબીઓ અને સરદારજાઓ આવ્યા છે- ન અંગેજ પૂરું બોલતાં આવડે, ન ગાડી ચલાવતા આવડે. કેવી રીતે અહીં ધૂસ્યા હશે એ ખબર નથી- મેદિસિકોથી જ આવ્યા હશે. કોણે આવવા દીધાં?"

થોડા દિવસ પછી કામેથી ઘરે જતાં મેં એક ટેક્સી રોકી. ઝડાઈવર દેશી હતો. આ તેનો પહેલો દિવસ હતો અને હું તેનો પહેલો ઘરાક. મને તે મરે હિલથી ૪૭મી સ્ટ્રીટ સુધી લઈ ગયો. પહોંચીને એકો મારી પાસેથી પૈસા લેવા ઈન્કાર કર્યો. "તમે પહેલા ઘરાક હો. અમારો આ કાયદો છે. મારા દોસ્તોએ મને કહું છે કે પહેલા ઘરાક પાસેથી પૈસા લેવાય જ નહીં." મેં અને ખૂબ શુભેચ્છાઓ પાઠવી અને એની ટેક્સીની બીજા ઘરાક ગોતવા ગઈ તે જોતો હું પળવાર થંભ્યો- તેની માન્યતાઓથી અને ટેક્સીઝડાઈવરોના હિશ્બરને ખુશ રાખવાની ભાવનાથી મારા પૈસા ન લીધા એ વાગોળતો વાગોળતો. આ દેશી મને સમજાય તેવો નીકળ્યો- ન્યૂયોર્કમાં ઘોવાયેલો અને તેના ઉઘેલા નસીબથી જરા ડરતો.

ચાલો રમીએ

૧૪. ફિલમનો સાર

આપણાં દેશમાં ફિલ્મોનો રાફડો એવો ફાટે કે ખબર ન પડે કે શું જોતું અને શું નહિ. અહિ સંકેપમાં થોડી ફિલ્મોના સાર આવ્યા છે. જિંદગી વધુ ખુશનુમા થશે એવી ભાવનાથી અર્પું છું. આવાં ટુંકા લખાણો આપી શકો તો આવકાર્ય છે.

આ વખતે ભારતીય અમેરિકા આવતા લોકો પર કેંદ્રિત થઈ ફિલ્મના નામ પ્રમાણે અર્થો ઘટાવ્યા છે. અને એ જ રીતે રાજકારણને, શેર બજારને, સંગીતની દુનિયાને મુખ્ય વિષય તરીકે રાખો તો જૂદા અર્થો સર્જિયા.

ફિલમ	સાનમાં સાર
સજન ચલે સસુરાલ	યુ.એસ. આવતો કમ્પ્યુટરનો જાણકાર
દિલ તો પાગલ હૈ	રહેલું ભારત અને હોળો અમેરિકા
સપને	ગ્રીન કાર્ડ
સદમા	એચ-૧ મેળવવામાં નિઝફળ

રખવાલા	પ્રોજેક્ટ મેનેજર
ઝંગીર	કંપની સાથેની બંધણી
હિસ્પિટવાલા	બંધણી તોડનાર
મવાલી	અમેરિકા આવતા પહેલાં
રાજુ બન ગયા જેન્ટલમેન	અમેરિકામાં વસવાટ કર્યા પછી
શહેનશાહ	બિલ ગેર્ટિસ
મહારાજા	૧૯૭૦માં અમેરિકા આવેલા ડેક્ફરો
ઔર ઘાર હો ગયા	અમેરિકામાં એક વર્ષ ગાળ્યા બાદ
પરદેસ	અમેરિકામાં બે વર્ષ ગાળ્યા પછીનું ભારત
તોફા	વૈરી માટે એચ-૪ વિઝા
અનિન્યથ	વિઝા લેવા કોન્સ્યુલેટ ભષી ગમન
જો જીતા વહી સિક્કંદર	વિઝા લઈને ધરબણી જતાં
રંગીલા	ગ્રીન કાર્ડ મળ્યા પછી
સ્વર્ગ સે સુંદર	જે.એફ. કેનેરી એરપોર્ટ પર પહેલા કદમ
અબ કયા હોગા?	એચ૧ની સમાપ્તિ પછી
જલ્દાદ	ઇમિગ્રેશનવાલા
કુદ્દ કુદ હોતા હું	ઇમિગ્રેશનવાલાનું પરબિલીયું ખોલતાં
મૈં આજાદ હું	અમેરિકન નાગરિક બન્યા પછી

તમારાં ફૂલો

ચંદુ શાહ "સૌદાગર"	આ વખતે 'કેશૂડા'નો ફાલ જલદી લઈ લીધો. બહુ જ સારો કર્યો છે અને તેમાં દીકે આંખોમાં તથા વસી જાય હદ્યમાં તેવાં જ રંગ ઊભરાયા છે. પ્રદ્યુમ્ન તમા ગયા વર્ષે યુ.કે.માં આવ્યા હતા અને ઇટાલીથી તમને કલાના નમૂનાઓ પેશ કર્યા હતા. અતિ સુંદર! છોળ ખરેખર આત્મા સુધી પહોંચી ને લીજાવતી ગઈ, મન તરબતર થઈ ગયું.
હરનિશ જાની	જુલાઈના અંકમાં 'ઘરશાળા' વાંચતાં મને અમારા રહેમાનકાકા યાદ આવી ગયા. એક વખત તે અમારા ઘરે આવેલા અને બા ઘરમાં ન હતાં એટલે ચાના બંદોબસ્તની જવાબદારી મારી અને મારી બહેન પર આવી પડી. બહેને ચા બનાવી અને હું બે પિત્તળનો ઘાલામાં બાપુજી અને રહેમાનકાકા માટે ચા ચા લઈ આગલા ઓરડામાં ગયો. રહેમાનકાકાએ જ મને ટપાર્યો, "એલા, આ પિત્તળનો ઘાલો તો તમારા બમ્મન લોકો માટે. મારે માટે તો

	<p>કાચનો ખાલો હશે. તેમાં મારી ચા લઈ આવ." તમારો સાપેભરનો અંક વાંચ્યો. બહુ ઉત્તમ છે. ખાસ કરીને લિમારિક ગમ્યા.. આ પ્રકારનું સાહિત્ય આપણે તાં નથી વિકસ્યું</p> <p>હા, આપણે ત્યાં જોડકણાં રચાય છે. પણ તેમાં સાહિત્ય નથી હોતું.. તમે જે વાક્ફિતાઓ પર લિમારિક લખ્યા છે, તેમને હું ઓળખું છું તેથી તમારા લિમારિક વધારે ઈટરેસ્ટિંગ બન્યા છે. એ લિમારિક એક જાતના પોર્ટેઇટ જેવા છે....</p> <p>મને લિમારિકનો પરિચય વર્ષો પહેલાં 'લેબોય'થી થયો છે(હા, મારા જેવા લેબોય વાંચે પણ છે). લેબોયના દરેક ડિસેઝરના અંકમાં બધી પ્રાચ્યાત વાક્ફિતાઓ પર લિમારિક આવેછે.. આ પ્રકારના સાહિત્યનો પરિચય કરાવવા બદલ 'કેસૂડાં'ને અભિનંદન.. મારી દૃષ્ટિએ લેબોય એ બીજા નંબરનું સારં માસિક છે—હા 'કેસૂડાં'નો નંબર પહેલો.. આભાર..</p> <p>Kalpana Sheth</p> <p>I reviewed your latest September issue - and looked at "Chalo Ramie" -first of all, I did not know what a limerick was - but now I know - in fact I looked it up in the dictionary and the simplest way to remember i s- I learned - aabba! I think your limerics were pretty clever and it was interesting how you came up with one for different poets! For those who can grasp it well, I think it is quite interesting.</p> <p>I read Agharu Lesson - it is a beautiful story!</p> <p>ચન્દ્રેશ ઠાકોર</p> <p>સાપેભરના અંકે પણ કેસૂડાંનો વાવટો ગર્વથી ફરકી રહ્યો છે. તમારી વાતો (માત્ર વાતાઓ નહીં) વાંચીને એક સહજ પ્રશ્ન થાય છે : જિંદગીમાં થતા અનુભવોને તમારી માફક સીધીસાઈ, પણ ફદ્યસ્વર્પણી, ભાષામાં વણી લેતાં બધાને નહીં તોયે થોડીક જ વધુ વાક્ફિતાઓને આવડતું હોત તો? વાંચનસામગ્રીની પૂરબહાર થઈ જાય! હરનિશ જાનીની હાસ્યરસ શક્કિતની કયારેક અદેખાઈ આવે છે! ... તમારી અને હરનિશભાઈની વાતાઓ ઘણી ગમે છે. પણ એક સુચનાના પણ નાયક, મધુ રાય, આર. પી. શાહ, ભરત શાહ અને એમના જેવા બીજા લેખકોની વાતાઓ મેળવો અને છાપો તો વૈવિધ્ય સારં જણવાઈ રહે!</p> <p>મહેન્દ્રભાઈ મેધાણીએ પ્રસ્તુત કરેલાં સપનાં પરનાં ટયુકડા કાવ્યો વાંચીને એક વિચાર સૂઝ્યો: ઘણા સાહિત્યરસિકો, જાણીતા લેખકો અને કવિઓની કૃતિઓમાંથી પોતાને મનપસંદ પંકતિઓ, વાક્યો, અને ફકરાઓનો પણ સંચય કરતાં હોય છે. કેસૂડાં માટે એવા સંચયને આમંત્રણ આપો તો હુક્કાની માફક એની મજા પણ વિશેષ લોકો માણી શકે. ('શબ્દરીના બોરાં' નામ કેમ લાગે છે? પોતે ચાખેલું અને એકહું કરેલું જે કોઈ મોકલી શકે તેને આમંત્રણ છે! કિશોર રાવળ)</p> <p>નાની ઉમરની દીપાલીની કાવ્યકબેલિયાત બદલ અભિનંદન!</p>
--	---

સુચિ ૧૪

કલા	ટ્રિક ઓર ટ્રીટ	પર્સિસ કોમિસેરીઆટ	૧
	અમે તો પોપટ રાજારામના હો જ્ઞ!	કિશોર રાવળ	૧
કવિતા	કહો	રાજેન્ડ્ર શુક્રલ	૨
	પ્રેમ	વિરાફ કાપાડિયા	૨
	ફળિયું	જીતુ ઠાકર	૪
	એક ઈચ્છા	ચંદન સંપટ	૫
	ધિસ અને ધ૱ટ	અદમ ટંકારવી	૫
	મુકૃતકો	‘સુઝી મનુભરી’	૫
	બારણાંની આડશ	નંદિતા ઠાકોર	૬
	આવજો	મુકેશ જોખી	૬
	શીદને સંદેશા	જ્યોતિ ગાંધી	૭
	પંદરમી ઓગસ્ટ	હિતેન આનંદપારા	૭
	આભ જરૂબે ચાંદલિયો	રમા રાવળ	૮
	સમય	જીતુ નાગર	૮
	કવિતા વિષેની કવિતા	કિશોર રાવળ	૯
	નખરાળી રૂપગર્વિતા	અંગ્રેજી: આશિની દેસાઈ	૧૦
	બોન્સાઈ	ચન્દ્રેશ ઠાકોર	૧૧
	ટચુકડાં કાવ્યો		૧૧
મારો મમરો	માબાપોની મુંગવણ	કિશોર રાવળ	૧૪
વાર્તા	વધુ વિમળતા?	કિશોર રાવળ	૧૫
મનમાનીતી	Remembrance	ચન્દ્રેશ ઠાકોર	૧૮
ભજિયાં	તારવણી	કર્ક ઉગલાસ	૧૯
	મારા સત્યના પ્રયોગો /ફિલ્મૂઝી ૧૦૧	કિશોર રાવળ	૨૦
	મારો પ્રિય શેર	આદિલ મન્સૂરી	૨૧
	મેરિટેશન ફળ્યું!	જીતુ નાગર	૨૨
	રોળી નાખનારાઓ!	કિશોર રાવળ	૨૩
ચાલો રમીએ	૧૪. ફિલમનો સાર	કિશોર રાવળ	૨૪
વાચકો			૨૫